

וְחַזְיִיה דְהוּהוּ בְדִיחָא דְעֵתִיּהּ וְכוּ', שכיון שהיה שמח היה יכול לשאול אותו כל שאלות שבעולם, שהשמחה פותחת את הלב, והיא סיבה גדולה לתלמוד תורה (מהר"ל דרך חיים פ"ו).

מאי טעמא עזי מסין ברישא וכו', ואמנם נתנו חכמי הטבע טעם ליצירה בכל דבר, וגם מובא כן מעט בתלמוד [ראה כתובות (ה, ב) מפני מה האוון קשה והאליה רכה, והאצבעות דומות ליתדות], כאן דחוק לפרש לפי פשוטו (מהרש"א), וכל אגדות שבש"ס קשים להבנה, ולמרות שאיננו מבינים עומק הדברים, מקיימים בזה מצות תלמוד תורה, כי כל מה שנתכת בגמ' ונמסר לנו, יש בו קיום מצות תלמוד תורה (הערות הגר"ש אלישיב).

ויש לפרש שהוא משל למלכות יון המשולה לעז, ולישראל המשולים לשה, ושאל מה הטעם שבבית שני מלכו מלכי יון תחילה ואחריהם מלכו מלכים מישראל. והשיבו, כי כבר בברייתא העולם נרמו כן, שתחילה נברא החושך ואחריו האור, ואמרו חז"ל (בראשית רבה ד, ב) ש'חושך על פני תהום' זו יון שהחשיכה עיני ישראל, ואח"כ מלכו בית השמונאי שמלכו על ידי נס נרות חנוכה ולכן נמשלו לאור (מהרש"א).

מאי טעמא הני מפסיון והני מגליון וכו', שביימא (ט, ב) מבואר כי ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קצם, כלומר, שהראשונים דור בית ראשון לא כיסו עוונם, ולכן נתגלה קצם לשבעים שנה, אבל האחרונים דור בית שני שעשו עוונם בסתר, כך גם לא נתגלה קצם (מהרש"א). ויש שפירש, שלכבשים יש מידת צניעות, ועל ידם מתכסה האדם ואינו מגולה, ולכן הם מכוסים באליה, אבל לעזים אין מידת הצניעות, ולכן אינם מכוסים באליה. ומאמר זה הוא המשך למאמר הקודם, שהעזים הולכים בראש העדר כי אין להם צניעות, והכבשים הולכים בסוף העדר כי יש להם צניעות (מהר"ל).

דְשֵׁא דְרֵךְ שָׁם וְכוּ', שמאחר והתרגום קרוב ללשון הקודש [ראה פסחים (פז, ב)], דרש שיש מילים שהם קיצור מילים של לשון הקודש (מהרש"א). ויש שפירש, שמקודם אמרה הגמ' שלא ברא הי"ת שום דבר לבטלה, וכעת מוסיפה שאף הלשון שנתן לבני אדם אינו לבטלה, שלשון אינו הסכמה של בני אדם וכשם שקוראים לדבר מה באופן מסוים היו יכולים לקרוא לו באופן אחר, אלא הלשון הוא שכלי, ומביאה הגמ' כמה דוגמאות מהם נקיש על כלל הלשון שהוא שכל, גם מילים שאיננו יודעים לפרש משמעותם (מהר"ל).

סוּדְרָא סוּד ה' לִירְאִיו, שבגדי האדם הם רמז על מידותיו, וכמאמר הכתוב (קהלת ט, ח) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים', וכיון שהמידה המעולה היא היראה, לכן סודר הוא מלשון סוד ה', שהוא מיוחד ליראי ה' (מהרש"א).

כְּדִי לְסוּף אֲבָר קָטָן שֶׁל קָטָן בֶּן יוֹמו, אחד מפרקי אצבע קטנה שלו (רש"י). ויש סוברים, שהוא כל האצבע הקטנה (ריטב"א ומאירי במשנה לעיל עו, ב), של הרגל (רמב"ם בפייה"ש, ובהלכות שבת יח, ב).

מאי לאו אבר קטן דגדול ואבר גדול של קטן [שהוא ירכן] גדול יותר מאבר קטן של גדול, אבל שיעור השמן הנדרש לסיכתם שווה, כי סיכה היא הכנסת השמן לבשר, ומאחר ובשרו של גדול קשה, סיכת אבר קטן שלו דורשת כמות של שמן, המספיקה לאבר גדול של בשר תינוק הרך (מרומי שדה).

וְנָגַרַע מְעַרְפָּה, וגרעינים הוא מלשון גירוע ופחות, שהגרעינים נגרעים ונזרקים מן המאכל (רש"י), או משום שהם החלק הגרוע שבפרי (ערוך ערך גרע).

מֵאֲמִצֵּי הַנָּהַן או מְעַמְצֵי, שאסור לסגור את עיני המת בשבת [כמבואר להלן (קנא, ב)], ואם גורסים 'אין מאמצין' הכוונה שאין סוגרים אותם בחוזק, אבל סוגרים אותם שלא תהיינה פתוחות, ואילו גורסים 'מעמצין' הכוונה שלא סוגרים אותם כלל (לקוטי חבר בן חיים).

הַמוֹצֵיא חֶלֶב שֶׁל בְּהֵמָה כְּדִי גְמִיאָה, בין חלב בהמה טהורה, ובין חלב בהמה טמאה (מאירי, בשם יש מפרשים). ויש סוברים, שחלב בהמה טהורה שיעורו כדי גמיה, וחלב בהמה טמאה שאינו ראוי לשתיה שיעורו כדי לכוחל בה עין אחת (מאירי, בשם ירושלמי, ורמב"ם בפייה"ש, ובהלכות שבת יח, ב).

כְּדִי לְשׁוּף בְּמִים שתי עיניים (רש"י; ריטב"א המיוחס לר"ן), ויש סובר, שאפילו עין אחת, שהרי מצוי שעין אחת לבד חולה, והוא כבר שיעור חשוב (מאירי).

כְּדִי שִׁיפָה או כְּדִי אֲחִיזָה וְשִׁיפָה - 'כדי שיפּה' הוא כדי משיחת העין בדיוק, וכדי אחיזה ושיפּה, הוא שיעור גדול יותר, הכולל גם מה שנדבק ונשאר על האצבע, מלבד מה שמניח על העין (רש"י). והספק, שכיון שהדרך למרוח באצבע, פחות משיעור זה לא מצניעים, או שמא מאחר ויכול למרוח עם נוצה וכדומה, מצניעים גם פחות משיעור זה (חדש האביב [לבעל הפלא יועץ]).

כָּל מֵה שֶׁבְּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בְּרָא דָבָר אֶחָד לְבִטְלָה וְכוּ', שהכל נברא בשביל האדם, וכולם משמשים את האדם באיזה אופן, ואפילו הזאב והארי אילולי אדם היה חוטא, אף הם היו משמשים אותו (מהר"ל). ואין כוונת רב לבאר על כלל הנבראים למה נבראו, שאם כן היה לו לבאר גם למה הצירעה החפפית והעקרב עצמם נבראו, אלא שכל הבריות נבראו לצורך, וכגון המזיקים נבראו כדי לייסר את הבריות, ובא לבאר על אלו שנראה שאין בהם תועלת, כגון השבלול היתוש הזבוב והסממית, שהן הבריות הקטנות והחלושות, שגם בהם יש צורך (מהרש"א).

וְשִׁלְקֵי לָהֶן, שכל שהוא לצורך האדם, לבריאותו או להנאת ממון, אין בזה לא 'צער בעלי חיים', ולא 'בל תשחית', ומכאן ראה להיתר עריכת ניסויים רפואיים על בעלי חיים (שבות יעקב ג, עא. וראה עוד בנין ציון א, קח; שרידי אש ג, ז).

אִימַת חֵלְשׁ עַל גְּבוּר וכו', ומכאן ילמד אדם לא לסמוך על גבורתו ומעלתו, שהרבה שלוחים למקום, וברצונו אפילו לחלשים נותן כח לגבור על גיבורים (מהרש"א ד"ה כל מה).

סְמִמִּית - לטאה (הערוך ערך אקמתה, וערך שממיתא, ע"פ תרגום יונתן בן עוזיאל [ויקרא י, ל] שאת 'הלטאה' מתרגם 'שממיתא'), ויש סובר, שהיא מין חיה (ריטב"א), ויש סובר שהיא קוף (ספר השרשים לרד"ק ערך ש"מ, בשם יש מפרשים), ויש סובר שהיא עכביש (רד"ק ש"ם), אשר ברשתו צד אפילו את העקרב, ומוצץ את דמו עד אשר ממיתו. והפליאו חכמים שלא ברא הבורא דבר לבטלה, שהעכביש מוכן להריגת העקרב מצד אחד, ומצד שני אם עקרב נשך, הרפואה היא בשחיקת העכביש [כמבואר בגמ' לעיל] [זמרת הארץ ושמים על פרק שירה, בביאור שירתה של שממית].

דְהוּהוּ קָאִי אֶפְתָּחָא דְבִי חֲמוּהָ וכו', אפילו שכונתו בשאלות הייתה לרמוז על דברי תורה, מכיון שלעני הרואה נדמה כי הם שאלות בענייני חול, לא שאל אותם מרבו בהיותו לפניו בבית המדרש (בן היידע).